

صنایع دستی بروجرد

علیرضا گووردی

اسناد و مدارک و آثار فرهنگی موجود خاصه ابزار و ظروفی که در نتیجه کندوکاوها به دست آمده‌اند بی آن که زبانی داشته باشند بیانگر فرهنگ و هنرهای مردمی با ذوق و هوشمند هستند که در طول دوران زندگی خود با اشتیاق و صرف وقت و شکیبایی اثری را بر جای گذارده‌اند. روح هنر و زیبایی روحی و معنوی انسان را بی تردید می‌توان در جلوه‌های ارزشمند و زیبایی آثار دستی و قلمی او به درستی شاهد بود.

نواوران و استادان حرف و صنایع ظریفه در بروجرد همواره به موازات آفرینش‌های ذوقی صنعتگران و هنرمندان اصفهانی و تهرانی دست اندرکار قلم زنی و ورشو سازی، پیشبرد و ابتکار در صنایع قدیم چوب، چرم، جاجیم، قرش، تخت خواب، پای پوشهای بسیار زیبا و مقاوم و ... بوده‌اند. ذیلاً به اختصار شمه‌ای صنایع و هنرهایی که سابقاً در بروجرد از رونق بسزا و بیش از امروز برخوردار بوده‌اند بیان می‌شود.

ورشو سازی و قلم زنی

ریخته‌گری، قلم زنی، آلیاژ بندی و شناخت و ساخت فلزات گوناگون در دوران کهن با ابزار و امکانات ابتدایی و محدود به راستی نمایانگر و بازگو کننده بسیار ناگفته‌هاست. اما صنعت ورشو سازی نخستین بار به وسیله روسها وارد ایران گردیده است. با ورود این صنعت به ایران صنعتگرانی از شهرهای مختلف علاقه مندی خود را به پذیرش و توسعه آن ابراز نمودند که در میان آنها هنرمندان و صنعتگران بروجردی نیز جای داشتند.

این صنعتگران با گذشت اندک زمانی در پی ابتکارات و ابداعات خود رونق و پیشرفت خاصی به این صنعت دادند و لذا بروجرد به تدریج در زمینه ورشو سازی و قلم زنی شهرت یافت. سابقاً مصنوعات ورشو بروجرد به شهرهای ایران صادر می شد و به علت ظرافت و مرغوبی جنس شهرت فوق العاده داشت. به سبب قرار گرفتن بروجرد در راه اصلی و سراسری، مسافرتی که به این شهر وارد می شدند دست خالی از بروجرد خارج نمی شدند و مقداری ظروف ورشو به همراه خود می بردند. بروجردیهایی که به دیگر شهرها مسافرت می کردند از این دست پروده هنر بروجرد به عنوان سوغات ره آورد داشتند. به همین جهت بازار فروش ورشو قبل از ماشینی شدن این صنعت بسیار پر رونق بود و از صادرات عمده شهر محسوب می گردید.

امروز دیگر آن رونق و فعالیت گسترده ورشو سازی و قلم زنی در بروجرد وجود ندارد و تنها در دست چند استادکار پیرو بازمانده از استادی دیگر است که همچنان با بردباری و استقامت و اشتیاق به هنر خود ادامه می دهند. وارثین این هنر قدیمی و خاص بروجرد اکنون عبارتند از: استاد غلام غریب، استاد گلدوز، فرزند مرحوم استاد علی میناگر که در اواخر دوران حیات خویش سرآمد استادان صنعت و هنر قلم زنی و ورشو سازی محسوب می گردید، و معدودی دیگر. بی شک در صورت فراهم بودن و یا آماده نمودن زمینه های شناختن و پیشرفت بخشیدن مجدد به این شاخه از صنایع کهن منطقه می توان آینده ای بهتر و شایسته تر را برای آن پی ریزی نمود.

از جمله محصولات ورشو ساخت که تنوع آنها غالباً مرهون تلاش و ابتکار مستمر صنعتگران است. می توان لوازم آشپزی، روشنایی، لوازم چای خوری، میوه خوری، سینی های بزرگ و کوچک تزیینی و معمولی و ... را نام برد.

تختخواب سازی

تختخوابهایی که پیش از این در بروجرد ساخته می شدند از نوع تختخوابهای تاشو بودند که در ساخت آنها عمدتاً از چوب و پارچه برزنت استفاده می شده و دارای اتصالاتی از قبیل تسمه و لولاها بود. اکنون علی رغم مرغوبیت آن نوع تختخوابها دیگر کارگاهی برای تولیدشان وجود ندارد اما در عین حال هنوز هم استادکاران آن آمادگی و اشتیاق وافز به تولید مجدد آن دارند.

در کارگاههای تختخواب سازی صندلی هایی نیز با همان مصالح و مواد ساخته می شدند که بسیار سبک، با دوام و راحت بودند و غالباً برای استفاده در باغ، حیاطها و عمارت های دارای حیاط و باغچه به کار می رفتند.

امروزه نیز با آنکه سالها از توقف تولید آن وسایل می گذرد هنوز در برخی از منازل که صاحبانشان خود را کاملاً تسلیم فرآورده های تزیینی و رفاهی امروزه نکرده اند از همان تختخوابها و صندلی ها دیده می شود و به طور روزمره مورد استفاده قرار دارند.

پارچه و جاجیم بافی

پارچه بافی سنتی در بروجرد دارای سابقه‌ای طولانی است. به نوشته آقای مقدس جعفری در کتاب جغرافیای و انسانی بروجرد این پیشه از زمان پیدایش صنعت تختخواب سازی و صندلی سازی در بروجرد به وجود آمده اما به تبع رکود تدریجی صنعت مذکور، فعالیت در آن زمینه هم رویه خاموشی و رکود نهاد. اما جاجیم بافی به سبب مطلوبیت قابل توجهی که داراست. هنوزاز حرفه‌های فعال و زنده شهر محسوب می‌گردد. مواد اولیه مورد نیاز این حرفه در خود شهرستان تهیه و تولید می‌شوند.

گیوه دوزی و جوراب بافی

گیوه دوزی و جوراب بافی نیز از مهم ترین صنایع دستی بروجرد به حساب می‌آمده است. بازار جوراب دوزها گذر خاصی از راسته بازار بروجرد را به خود اختصاص می‌داده و از رونق ویژه برخوردار است. اما این حرفه نیز با ورود کفشها و پاپوشهای امروزی خصوصاً ورزشی رونق خود را از دست داده و مصرف محدودی در سطح شهرستان دارد. البته امروزه نیز بسیاری از کسبه و پیشه‌وران میانسال و کهنسال بازار بروجرد هنوز علاقه پیشین خود را به گیوه‌های دست دوز و جورابهای سنتی دوز از دست نداده‌اند. گیوه دوزی و جوراب بافی از تهیه مواد اولیه تا تولید نهایی آن مراحل دارد و با توجه به رونق بسیاری که داشته است تعداد زیادی از پیشه‌وران مربوطه و نیز بسیاری از زنان خانه‌دار طبقات ضعیف و پایین شهر را به خود مشغول می‌داشته است.

زنان با مراجعه به بازار گیوه‌دوزها مقداری نخ خام دریافت می‌کردند و با دوکهای دستی کوچک خود آنها را می‌تابیدند و برای استفاده در جوراب بافی آماده می‌نمودند. در قبال این کار دستمزدی دریافت می‌کردند که کمک مالی محدود برای گذراندن زندگیشان بود.

زنان دیگر علاوه بر خود جوراب بافان بازار، اقدام به تولید جوراب در منزل با استفاده از میله‌های مخصوص می‌کردند به طوری که از مغازه دار نخ تابیده دریافت می‌نمود و تعدادی جوراب تولید و به همان مغازه عرضه می‌کردند. در گیوه دوزی هم پس از تهیه نخ که قدری از نخ جوراب نازکتر است و رنگ سفیدتری دارد پس از تهیه کف یا زیره گیوه‌ها و آجیده کردن (آج دار کردن) قسمت زیرین گیوه‌ها توسط شاگردان عمدتاً زنان خانه دار که در آن زمینه فعالیت دارند، مشغول رویه کردن گیوه‌ها می‌شدند و با دقت و حوصله تمام گیوه‌های مرغوب تولید می‌نمودند. گاهی نیز تنها رویه‌ها را می‌یافتند و استادکاران خود اقدام به نصب آنها بر روی زیره‌ها می‌کردند. گیوه سنتی مرغوب بروجرد نیز محصولی قابل توجه جهت عرضه در بازار شهر و حتی قرار دادن در منظر سیاحان و مسافران و گردشگران است این حرفه اگر چه اکنون نسبت به گذشته رو به ضعف وافول نهاده است اما هنوز هم در بازار شهر تعدادی از صاحبان حرف را به خود مشغول داشته است.

چاقو سازی

این حرفه در نوع خود شهرت قابل توجهی در منطقه نصیب شهر بروجرد نموده است. آهنگران ماهر در آن زمینه با استفاده از فلزاتی چون فنر، بوربورینگ‌های فرسوده و... اقدام به ساخت چاقوهایی می‌نمایند که از لحاظ کیفیت و کاربرد کم از محصولات بسیار مرغوب خارج ندارند. چنانکه قصابان شهر و بسیاری از سلاخان استان در کار خود استفاده از چاقوهای سنتی بروجرد را راجح می‌دانند.

تعداد چاقو سازان ماهر بروجرد اندک است و در بین آنها شهرت بعضی از دیگران بیشتر است. این صنعتگران با استفاده از ابزارها و وسایل ساده که غالباً درخود شهر فراهم نموده‌اند مواد ساده‌ای چون فلزات کم بها و قطعاتی از چوب چنار را ساخته و پرداخته کرده و بر هم نصب می‌کنند و آنگاه که از کیفیت محصول خود اطمینان یافتند و مَه‌ری به نام صاحب کارگاه کوچکشان بر آن می‌کوبند. بدین طریق علاوه بر تأمین معاش و مایحتاج خود نیازی را از جامعه مرتفع می‌سازند.

به راستی جای تأسف و حسرت است که جایگزین شدن محصولات جدید موجب رکود این پیشه گردیده و کم توجهی و کمبودهای مالی صاحبان این حرفه سبب افول و ضعف آن شده است.

سراجی یا چرم کاری

هنر و حرفه سراجی یا چرم سازی پیش از این در بخشی از راسته بازار بروجرد نزدیک به کاروانسرای حافظیه از رونق مخصوصی برخوردار بوده و بنابر نیازهایی که در صور گوناگون من جمله ابزار و وسایل کشاورزی، زین و برگ و یراق سوارهای محلی و سواره نظامیان دولتی، تسمه‌هایی با کاربردهایی مختلف، جلد کتابهای قدیم و اقلام دیگر صنعتی و... بسیار فعال بوده و جایگاه ویژه‌ای در میان حرفه مختلف شهر داشته است.

این حرفه امروزه رونق سابق خود را از دست داده و افراد متبحر در آن جذب فعالیت‌های دیگر شده‌اند. اما هنوز هم کسانی چون سوارکاران منطقه لرستان، کشاورزان، چاقوسازان و... را متوجه به خود دارد. به نظر می‌رسد که عنایت بیشتر به این پیشه نیز سبب تولید محصولات دستی ظریف‌های که استفاده فراوان در بین مردم دارند خواهد شد تا علاوه بر حفظ هنر سنتی چرم سازی در منطقه زمینه‌های اشتغال ذریبط نیز از دست نروند. شایان ذکر است که که اخیراً افزایش هزینه‌های استفاده از ماشین آلات مکانیزه در کشاورزی خصوصاً به صورت استیجاری سبب استفاده بیشتر از نیروی انسانی در زراعت شده و لذا نیاز به حرفه‌هایی چون چرم سازی و آهنگری و... بیش از گذشته نمایان شد است.

مسگری

مسگری از جمله صنایعی است که در میان اغلب شهرهای قدیم متداول بوده است. عمده‌ترین شهرهایی که در این زمینه مشهور بوده‌اند عبارتند از: اصفهان، کاشان، تهران و بروجرد. استادان پیشه

مسگری با دستان هنرمند خود غالب وسایل منازل را از قبیل ظروف در اشکال متفاوت و اندازه‌های مختلف به وجود می‌آورند. و علاوه بر آن محصولات ظریف و تزیینی و زیبا همچون گلدان و شمعدان و اشیایی دیگر می‌ساخته‌اند. اکنون حرفه مسگری از رونق سابق برخوردار نیست اما هنوز هم بر اثر تلاش و اشتیاق صاحبان آن حرفه موجودیت خود را از دست نداده است، هر رهگذری که در ساعاتی خاص از روز قدم به بازار مسگران بروجد بگذارد، بجز صدای چکش مسگران هیچ صدایی نخواهد شنید گویی که آن صنعتگران با صدای چکشهای خود در حال گفت و گو با یکدیگرند. ●

فصل در بیان مسگری و صنایع دستی دیگر
 در این فصل به بیان مسگری و صنایع دستی دیگر پرداخته می‌شود. مسگری یکی از صنایع دستی قدیمی و هنرمندانه است که در گذشته در مناطق مختلف ایران رواج داشته است. مسگران با استفاده از ابزارهای خاص و مهارت خود، ظروف مسی و اشیاء تزئینی را می‌سازند. این صنایع علاوه بر جنبه هنری، دارای ارزش تاریخی و فرهنگی نیز می‌باشد. در این بخش به بررسی روش‌های سنتی و نوین مسگری و سایر صنایع دستی پرداخته می‌شود.

در گذشته مسگری یکی از مشاغل رایج در مناطق مختلف ایران بود. مسگران با استفاده از مس خالص و سایر فلزات، ظروفی را می‌ساختند که علاوه بر زیبایی، دارای خاصیت ضد باکتریایی نیز می‌بودند. این صنایع در طول تاریخ ایران، نقش مهمی در توسعه اقتصاد و فرهنگ ایفا کرده است. امروزه با تغییر سلیقه‌ها و ورود صنایع مدرن، مسگری در بسیاری از مناطق روستایی و محلی ایران، به یک هنر فراموش شده تبدیل شده است. با این حال، در سال‌های اخیر، با توجه به اهمیت صنایع دستی در توسعه اقتصادی و فرهنگی، مسگری دوباره مورد توجه قرار گرفته است.

در این فصل به بررسی روش‌های سنتی و نوین مسگری و سایر صنایع دستی پرداخته می‌شود. مسگری یکی از صنایع دستی قدیمی و هنرمندانه است که در گذشته در مناطق مختلف ایران رواج داشته است. مسگران با استفاده از ابزارهای خاص و مهارت خود، ظروف مسی و اشیاء تزئینی را می‌سازند. این صنایع علاوه بر جنبه هنری، دارای ارزش تاریخی و فرهنگی نیز می‌باشد. در این بخش به بررسی روش‌های سنتی و نوین مسگری و سایر صنایع دستی پرداخته می‌شود.

در این فصل به بررسی روش‌های سنتی و نوین مسگری و سایر صنایع دستی پرداخته می‌شود. مسگری یکی از صنایع دستی قدیمی و هنرمندانه است که در گذشته در مناطق مختلف ایران رواج داشته است. مسگران با استفاده از ابزارهای خاص و مهارت خود، ظروف مسی و اشیاء تزئینی را می‌سازند. این صنایع علاوه بر جنبه هنری، دارای ارزش تاریخی و فرهنگی نیز می‌باشد. در این بخش به بررسی روش‌های سنتی و نوین مسگری و سایر صنایع دستی پرداخته می‌شود.

گروه علمی پژوهشی، سال ۱۳۷۷، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۷۷